

שיעור עשרים ושלושה

ראוי ומוחזק

מראי מקומות: דף קכה ע"א "מאי סבתא וכו' — רשב"ם, ר"י מגאש, מלחמות ה' ובעל המאור שם; ר"ה דף יג ע"א "דבעו מיניה חבריאי מרב כהנא" — תוספות רא"ש, תוספות ישנים וטורי אבן שם; נימוקי יוסף לדף קטז ע"ב ד"ה אמר המחבר וכו' (דף נג ע"ב מדפי הרי"ף); שו"ע סימן רעח סעיף י, ביאורי הגר"א ס"ק יט, כ, וקצות החושן ס"ק יד, טו.

"אמר המחבר: ושמעינן ממשנתנו דהא דאמרינן אין הבכור נוטל בראוי היינו כשהוא ראוי למוריש, אבל אם הוא מוחזק למוריש אע"פ שהוא ראוי ליורש יש בו חלק בכורה, ולפיכך כיון דחלקו של חפר מוחזק הוא לו, דא"י מוחזקת היא, אע"פ שהיה ראוי בחייו לגבי צלפחד בנו ומת בחייו, כשחזר ומת חפר נטלו בנותיו חלק בכורתו. ושמעינן נמי שאם היה לאביו קרקע שהוא ביד גזלן, יש לו לבכור בה חלוקה, דקרקע אינה נגזלת, וכן אם נתנו לאביהם קרקע מהיום ולאחר מיתת הנותן ומת אביהם בחיי הנותן, בכור נוטל פי שנים דגופא דארעא דאבוהון הוה, ואע"ג דלא אכל פירי, דומיא דא"י לחפר" וכו'. ה"נימוקי יוסף" מחדש בדבריו אלו, שקרקע הנמצאת בידיו של גזלן, או שניתנה מהיום ולאחר מיתה, נחשבת כ"מוחזק", והבכור נוטל בה פי שניים. והרמ"א פוסק זאת להלכה, ומוסיף דין שלישי וכותב: "היה לו קרקע מהיום ולאחר מיתה, או שנגזל לו קרקע שאינה נגזלת, ואפילו נגנבו לו ספרים שמסתמא אינו מייאשם מקרי מוחזק". ומעיר על כך הגר"א שתי הערות. על דין "קרקע מהיום

ולאחר מיתה" הוא כותב: "היה לו קרקע כו' — כמ"ש קכה בדבר זה כו' וערשב"ם שם ד"ה כאומר כו' ואף בני מערבא לא פליגי בכה"ג וע"ל סי' רמח ס"ז ובגיטין מח ב מתניתא דתניא כו' וה"ה לאידך דר"ל בב"ב קלו ב". ואילו על הדין "שנגזל לו קרקע שאינה נגזלת ואפילו נגנבו לו ספרים שמסתמא אינו מייאשם" הוא כותב: "או כו' — דדוקא מלוה משום דלהוצאה נתנה, אבל גזילה בכה"ג שחוזרת בעיניה וברשותא דמרה קאי, וצ"ע דהא קי"ל גזל ולא נתייאשו הבעלים שניהם אינם יכולים להקדישו זה כו', ועוד דא"כ מאי קמ"ל קכג ב הניח להן כו' ובגמ' שם לא מתמה אלא אסיפא השתא כו' מ' אבל רישא איצטריך לגופא". בניגוד ל"נימוקי יוסף" אשר מביא את שני הדינים כאחד, הרי הגר"א מוכיח את הדין הראשון, ומקשה על הדין השני, ויש צורך להבין את דבריו.

קושינו הראשונה של הגר"א היא מתוך הדין של "גזל ולא נתייאשו הבעלים", שבו שניהם אינם יכולים להקדישו. ומתוך כך שהבעלים אינם יכולים להקדישו מסיק הגר"א שהחפץ אינו שייך להם ואין הוא מוגדר כ"מוחזק". אולם לכאורה דבריו אינם מובנים, וזאת מכיוון שהגמרא שם אינה באה להגדיר איזה חפץ נחשב כשייך לו, אלא היא מדברת על קניינים שבהם ישנו לימוד המחדש שאין זה מספיק שהחפץ יהיה שייך לו, אלא הוא צריך להיות גם ברשותו. וייתכן שגם אם החפץ אינו נמצא ברשותו, מכל מקום הוא שייך לו ומוגדר כ"ימצא לו" וכ"מוחזק". ולכן נראה להסביר את קושינו של הגר"א בדרך שונה. נראה להסביר שהגר"א הבין שבכור מקבל פי שניים מדין "מתנה", ויש צורך להקנות לו אותה, ואם אי אפשר להקנות לו אותה אין הוא יכול לקבל בה פי שניים, ולכן בגזל שאי אפשר להקנות אותו לו אין הוא מקבל פי שניים. לדעת הגר"א אין הבכור נוטל פי שניים אלא אם כן נותנים לו אותו, ויש צורך בהקנאה ממש, ולכן בגזל, שאותו אי אפשר להקנות, אין הבכור נוטל פי שניים. אולם הרמ"א יכול לסבור שחלוקת חלק הבכורה אינה נעשית מדין קניין, אלא זו היא חלוקה של הנכסים בלא מעשה קניין. ישנו דין שבכל נכס

שיעור עשרים ושלושה

המוגדר כ"ימצא לו" נוטל הבכור פי שניים גם ללא מעשה קניין, ולכן יכול הוא ליטול פי שניים גם בנכסים גזולים.

והנה, ה"נימוקי יוסף" השווה בין כל קרקע גזולה שיש לבכור חלק בה מכיוון שקרקע אינה נגזלת, ובין חלקו של חפר שניתן לבנותיו של צלפחד מכיוון שארץ ישראל מוחזקת היא, ולכאורה לא מובן כיצד ניתן להשוות בין שני הדיינים? הרי הדין שקרקע אינה נגזלת מבוסס על ההנחה שניתן להוציא אותה בדיינים, אולם כאשר לא ניתן להוציא אותה בדיינים אין אומרים שקרקע אינה נגזלת, שהרי במקרה כזה היא אינה ברשותו, והוא אינו יכול להקדישה, ולגבי ארץ ישראל אמנם היא מוחזקת לנו, אולם היא אינה יוצאת בדיינים, ולכאורה אין לבכור זכות בה. אלא מכאן ישנה ראייה לכך שגם ה"נימוקי יוסף" סובר שירושת הבכור אינה מעשה קניין, אלא זו היא חלוקה של נכסים ללא מעשה קניין. הגר"א סובר שירושת הבכור היא מעשה קניין, אולם הרמ"א וה"נימוקי יוסף" סבורים שאין זה מעשה קניין, אלא חלוקה גרידא, ולכן כותב ה"נימוקי יוסף" שאם לבכור יש בעלות על הקרקע מכוח הדין שארץ ישראל מוחזקת היא לנו, הרי הוא נוטל בה פי שניים. אם היה מדובר כאן על מעשה קניין, היה מובן שכפי שאי אפשר להקדיש קרקע שאינה יוצאה בדיינים, כך אי אפשר לזכות בה, אולם מכיוון שאין מדובר על מעשה קניין, אלא על חלוקה גרידא, יכול הבכור ליטול פי שניים גם בקרקע שאינה יוצאה בדיינים, אם יש לו בעלות עליה. ולפי זה מובן שישנו הברל בין קרקע למטלטלים. קרקע של ארץ ישראל שהיא מוחזקת לנו, אין חסרון בבעלות עליה גם אם מישהו אחר משתמש בה, ועל אף שאי אפשר להוציאה בדיינים, מכל מקום היא מוחזקת לנו ויש לנו בעלות עליה. אולם במטלטלים, אם מישהו אחר משתמש בהם זהו חסרון בבעלות, ומכיוון שזהו חסרון בבעלות לכן אין הבכור נוטל בהם פי שניים. ועוד ניתן לתרץ את דברי ה"נימוקי יוסף" ולומר שבקרקע של ארץ ישראל אין החסרון של קרקע שאי אפשר להוציאה בדיינים. בקרקע רגילה קיים חסרון כאשר אי אפשר להוציאה בדיינים מכיוון שבמקרה כזה

אין בטחון שהקרקע אכן תחזור אליו, אולם בקרקע של ארץ ישראל ישנה הבטחה של התורה שהיא תחזור אלינו, ולכן גם אם אי אפשר להוציאה בדיינים, מכל מקום היא אינה נגזלת ואין מתייאשים ממנה ולכן הבכור נוטל בה פי שניים.

ולמעשה תלויה היא מחלוקתם זו של הרמ"א והגר"א, האם ירושת הבכור היא מעשה קניין או שאינה אלא חלוקה גרידא, במחלוקת הראשונים שדיברנו עליה בשיעור הקודם, האם כוונת הגמרא באמרה "אף חלק בכורה עד דמטיא לידיה" היא לידיה של הנותן או של המקבל. אם כוונת הגמרא היא לידיה של המקבל, מובן שהמקבל צריך לזכות בה, ויש צורך לבחון האם אכן יכולה להתבצע במקרה זה פעולה קניינית. אולם אם כוונת הגמרא היא לידיה של הנותן, הרי די בכך שיהיו לנותן זכויות בחלק הבכורה כדי שירושת הבכור תחול, ואין צורך שתהיה אפשרות לקנות זאת. ובכך נחלקו הרמ"א והגר"א.

וקשינו השנייה של הגר"א היא מתוך הגמרא בהמשך. הגמרא שם מביאה את הברייתא: "הניח להן אביהן פרה מוחכרת ומושכרת ביד אחרים או שהיתה רועה באפר וילדה, בכור נוטל בה פי שנים", ומקשה: "השתא מוחכרת ומושכרת דלאו ברשותא דמרה דידהו קיימא אמרת שקיל, רועה באפר מיבעיא?", ומתרצת: "הא קא משמע לן דמוחכרת ומושכרת דומיא דרועה באפר, מה רועה באפר שבחא דממילא קא אתי ולא קא חסרי בה מזונא, אף מוחכרת ומושכרת שבחא דממילא קא אתי ולא חסרי בה מזוני". ומתוך כך שהגמרא אינה מקשה אלא על הצורך בסיפא, ולא על הצורך ברישא העוסקת בפרה מוחכרת ומושכרת, מסיק הגר"א שברישא יש חידוש. ואם פרה גזולה הייתה נחשבת כ"מוחזק" מכיוון שהיא "חוזרת בעיניה וברשותא דמרה קאי", לא היה מובן מהו החידוש בפרה מוחכרת ומושכרת? שכן אפילו פרה גזולה נחשבת כ"מוחזק". אלא מתוך כך שהברייתא מדברת דווקא על פרה מוחכרת ומושכרת, מסיק הגר"א שפרה גזולה אינה נחשבת כ"מוחזק", וזאת בניגוד לדברי הרמ"א.

שיעור עשרים ושלושה

אולם הרמ"א יכול להסביר שהברייתא אינה עוסקת בדין שהוא עוסק בו. הברייתא מדברת על השבח, והשבח של פרה גזולה אינו שייך לבעלים אלא לגזולן, ולכן אין הברייתא כותבת שהשבח של פרה גזולה נחשב כ"מוחזק", אלא רק השבח של פרה מוחכרת ומושכרת. אולם הרמ"א דיבר על הקרן עצמו, והקרן של פרה גזולה שייך לבעלים ולא לגזולן, ולכן יכל הוא לכתוב שהקרן נחשב כ"מוחזק" גם בפרה גזולה. לדעת הגר"א, מכיוון שהקרן של פרה גזולה נחשב כ"מוחזק", הברייתא הייתה צריכה לכתוב זאת, ואילו לדעת הרמ"א אין הברייתא עוסקת אלא בדין השבח, ולא בדין הקרן, ולכן היא לא הייתה צריכה לכתוב זאת.

והנה, ה"קצות" הביא את דברי המרדכי ש"ספר שגנבו כותי ואחר מיתת הבעל הוחזר והבעלים מסתמא לא נתיאשו, דמחייב להדורי, אין לומר דראוי הוא ואין האשה נוטלת בראוי כבמוחזק, דכל כה"ג אינו נקרא ראוי, דכל היכא דאיתא לספר, ברשות בעלים איתיה ובחזקתן, דלא גרע ממלוה" וכו', והוסיף: "ומזה למד הרמ"א דספרים הגנובין מיקרי מוחזק". אלא שהוא הקשה על כך ואמר שאין דברי המרדכי אמורים אלא לגבי כתובת אשה, "אבל לגבי בכור לא עדיף ממלוה, וכשם שאין הבכור נוטל ממלוה הכי נמי אינו נוטל מספרים הגנובים, וצ"ע". אולם למעשה ניתן לומר שקיים הבדל בין מלווה ובין ספרים גזולים. מלווה אינה אלא שעבוד בעלמא, ואילו ספרים הם חפץ ממשי. ואם כי את כתובת האשה גובה האשה אפילו ממלווה, אולם לגבי ירושת בכור ניתן לומר שיש הבדל בין מלווה ובין ספרים גזולים, ועל אף שהבכור אינו נוטל פי שניים במלווה, אולם בספרים הגזולים רשאי הוא ליטול פי שניים. והסיבה לכך שלגבי ספרים קיים דין מיוחד היא שלספרים יש חשיבות מיוחדת, וכפי שמוצאים אנו לגבי אדם שמכר ספרים לגוי ומת, שבני משפחתו מצווים לפדות את הספרים משום כבוד המשפחה. וכן מוצאים אנו בתקנת שטר חצי זכר, שאין הוא כולל את ספרי המשפחה, וספרי המשפחה אינם ניתנים אלא לבנים ולא לבנות. לספרים יש חשיבות מיוחדת, ואין

להם שווי כספי רגיל, ולכן אין הבעלים מתייאשים מהם גם כאשר הם נגזלו.

ובהמשך דבריו כתב ה"קצות" שכאשר אחר נשבע לתת מתנה לחברו, הרי החפץ נחשב כ"מוחזק". והוא הוכיח את דבריו מתוך דברי התוספות שכתבו שמכירי כהונה נחשבים כמוחזק "משום דזהו מתנה מועטת ואסור לחזור בו ואפילו בדברים בעלמא, ואע"פ שאם רצה לחזור בו יכול, מכל מקום כל כמה דלא הדר ביה הוי כמוחזק", והוסיף: "וא"כ מכ"ש בנשבע או נתן ת"כ ליתן חפץ פלוני דהוי מוחזק לגבי בכור". אולם דבריו אינם מובנים, לא לפי שיטת הגר"א, ואף לא לפי שיטת הרמ"א. לשיטת הגר"א חפץ מוגדר כ"מוחזק" רק אם ניתן להקנותו, ולשיטת הרמ"א הוא מוגדר כ"מוחזק" אף אם הוא רק ברשותו, אולם לכולי עלמא חפץ שאינו נמצא אפילו ברשותו של האדם, אלא רק הובטח לו שיקבלו, אינו מוגדר כ"מוחזק", ואפילו אם נשבעו לו שיקבלו. ואף מדין מכירי כהונה לא ניתן להוכיח דבר, וזאת מכיוון ששם מדובר על ממון השבט. מתנות הכהונה שייכות לשבט הכהונה כולו, ודין מכירי הכהונה מברר רק למי מתוך השבט יינתנו המתנות, אולם אין זה קניין, ולכן גם לפני שמתנות הכהונה ניתנו לכהן מסוים הן נחשבות כמוחזקות לו. מה שאין כן בהקנאה רגילה שבה אין החפץ המוקנה שייך למקבל עד שיקבל אותו, ולכן גם אם ישנה שבועה שהוא יקבל אותו, אין הוא מוגדר כמוחזק בחפץ עד שיקבלו לידי. ולכן מובן שאם אדם נשבע לתת לחברו חפץ, וחברו מת, הרי הוא אנוס שלא לקיים את שבועתו, שהרי גם אם הוא יתן את החפץ לבניו של חברו הוא לא יקיים בכך את השבועה, ולכן אין בניו של הנפטר זוכים בחפץ בתורת "מוחזק".

ובתחילת דבריו כתב הגר"א: "היה לו קרקע כו' – כמ"ש קכה בדבר זה כו' וערשב"ם שם ד"ה כאומר כו' ואף בני מערבא לא פליגי בכה"ג" וכו'. הגמרא, בדף קכה ע"ב, אומרת: "דההוא דאמר להו נכסי לסבתא ובתרה לירתאי, הויא ליה ברתא דהוה נסיבא, שכיבא בחיי בעלה

ובחיי סבתא, בתר דשכיבא סבתא אתא בעל קא תבע, אמר רב הונא: לירתי ואפילו לירתי ירתי... כל האומר אחריו כאומר מעבשיו דמי". ואם כן רואים אנו שהגמרא כותבת בפירוש שנתינה מהיום ולאחר מיתה, כנתינה של "אחריו", נחשבת כ"מוחזק" ולא כ"ראוי", ולכאורה לא מובן מדוע ה"נימוקי יוסף" היה צריך לחדש זאת מעצמו? אלא נראה להסביר שלדעת ה"נימוקי יוסף" קיים הבדל בין ירושת הבכור לירושת הבעל. ויסוד הדברים נמצא בדברי הר"י מגאש. רוב הראשונים כותבים שבין לגבי בכור ובין לגבי בעל נחשבת מלווה כ"ראוי" ולא כ"מוחזק", אולם הר"י מגאש חולק על כך וכותב שרק לגבי בכור נחשבת מלווה כ"ראוי", אולם לגבי ירושת הבעל נחשבת היא כ"מוחזק". ואם כן אנו רואים שלדעת הר"י מגאש יש הבדל בין הגדרת "ראוי" בבכור ובין הגדרת "ראוי" בבעל, וניתן להסביר שכך סובר גם ה"נימוקי יוסף" ולכן הוא סובר שאי אפשר להוכיח מהאחד על השני, וגם אם מתנה מהיום ולאחר מיתה נחשבת כ"מוחזק" לגבי הבעל, אין בכך ראייה שהיא נחשבת כ"מוחזק" גם לגבי הבכור, ולכן הוא לא הביא ראייה מבעל אלא מבכור. ואם כי על עצם דינו של הר"י מגאש חולק ה"נימוקי יוסף" וסובר שמלווה נחשבת כ"ראוי" גם לגבי הבעל, אולם ביסוד החילוק בין בעל לבכור ייתכן שהוא מודה לדעת הר"י מגאש, וסובר גם הוא שיש חילוק ביניהם. היסוד של הר"י מגאש הוא שמלווה נחשבת כממון על אף שאי אפשר להקנותה, אלא שיש בה הבדל בין בעל לבכור. בעל אינו נוטל בראוי מכיוון שהוא יכול לירש את אשתו רק בשעה שהיא נפטרה, אולם לאחר מכן הוא פוסק להיות בעלה ואין לו זכויות בנכסים שבאים לה לאחר מיתה. אך בנכסים שהוקנו לה מהיום ולאחר מיתה הוא זכה בשעת פטירתה בגוף, ולכן על אף שבפירות הוא זוכה רק לאחר מיתתה, אולם מכל מקום יש לו זכות בנכס, ולכן הוא יכול לזכות בפירות גם לאחר מיתתה. מה שאין כן בבכור שאינו יכול לזכות בפירות לאחר מיתת אביו גם אם גוף הנכס הוקנה לו עוד קודם לפטירתו של אביו, וזאת מכיוון שהוא אינו יורש יחידי. בעל הוא יורש יחידי ולכן הוא יכול לזכות בפירות לבדו, אולם בכור אינו

יורש יחידי, ובשעה שהוא יורש את הפירות יורשים יחד עמו גם שאר האחים, ולכן אין הוא יכול לזכות בהם פי שניים. ולפי זה מובן שאף הראשונים החולקים על הר"י מגאש, אינם חולקים אלא על סברתו שמלווה היא ממון, אולם על עצם החילוק בין בעל לבכור אין הם חולקים. וראיה לדבר מדין "מלוה שעמו". לגבי "מלוה שעמו" מסתפקת הגמרא (בדף קכו ע"א) האם כאשר הבכור לזה מאביו כסף והחזיר אותו רק לאחר מותו הוא התכוון לשעבד את נכסיו לגמרי לאביו כדי שהם יוגדרו כ"מוחזק" והוא יוכל ליטול בהם פי שניים או לא. אולם גם לדעת הסוברים שהוא לא התכוון לשעבד את נכסיו לגמרי, כותבים האחרונים שבעל שלוה מאשתו התכוון לשעבד לה את נכסיו לגמרי כדי שיוגדרו כ"מוחזק" והוא יוכל ליטול בהם גם לאחר מיתה. ואם כן אנו רואים שיש הבדל בין "ראוי" בבעל ובין "ראוי" בבכור, וגם כאשר הדבר מוגדר כ"מוחזק" לגבי הבעל, הרי הוא מוגדר כ"ראוי" לגבי בכור, ולכן לא הוכיח ה"נימוקי יוסף" את דבריו מדין בעל אלא רק מדין בכור.

אולם בגוף הדין של "נכסי לסבתא" נחלקו הראשונים. הגמרא אומרת ש"מסתברא טעמא דבני מערבא דאי קדים סבתא וזבנא זבינה זביני", ויש ראשונים המסבירים שמכיוון שהסבתא יכולה למכור, לכן אין הנכסים נחשבים כמוקנים מעכשיו לבת. אולם בעל "המאור" מסביר שעל אף שהבת קנתה את הנכסים מעכשיו, מכל מקום הבעל אינו יורש אותה מכיוון שלסבתא הייתה זכות למכור את הנכסים. ולכאורה לא מובן מדוע אכן הבעל אינו יורש אותה? הרי הבת קנתה את הנכסים למפרע, והסבתא לא מכרה אותם, ואם כן לכאורה אין מניעה לכך שהוא יזכה בהם. ונראה להסביר זאת על פי היסוד האומר שזכות הירושה של הבעל היא מחיים. כאשר אדם נושא אשה הרי הוא זוכה בפירות האשה מיד, ובגוף לכשתמות, ואם אין לו זכות מחיים לרשת אותה, אין הוא יורש אותה גם לאחר מיתתה. ולפי זה מובן שמכיוון שאצל הסבתא לא הייתה לו זכות לרשת אותה מחיים, שהרי הנכסים לא היו קנויים לה באופן מוחלט, והסבתא הייתה

יכולה למכור אותם, לכן הוא לא יכול לזכות בנכסים גם לאחר מיתתה.

והגר"א ממשיך וכותב: "וע"ל סי' רמח ס"ז ובגיטין מח ב מתניתא דתניא כו' וה"ה לאידך דר"ל בב"ב קלו ב". הברייתא בגיטין כותבת ש"בכור נוטל פי שנים בשדה החוזרת לאביו ביובל", ואם כן אנו רואים שאף על פי שלאב יש בשדה החוזרת לו ביובל רק קניין הגוף, מכל מקום בנו נוטל בה פי שניים, ומכאן מוכיח הגר"א את דינו של הרמ"א שבקרקע מהיום ולאחר מיתה נוטל הבכור פי שניים. אולם גם על גמרא זו ניתן לכאורה להקשות: מדוע אין ה"נימוקי יוסף" מוכיח ממנה שקרקע השייכת לו בקניין הגוף בלבד מוגדרת כ"מוחזק"? הרי היא כותבת זאת בפירוש. ובמקרה זה לא ניתן לענות שיש הבדל בין בכור לבעל, שהרי הברייתא מדברת על בכור ולא על בעל. ולכן צריך לתרץ, שלדעת ה"נימוקי יוסף" יש ביובל דין שונה. בניגוד למציאות הרגילה שבה אין מצוה על בעל קניין הפירות להקנות את החפץ לבעל קניין הגוף, הרי ביובל ישנה מצוות עשה המוטלת על הקונה להחזיר את הפירות למוכר, וייתכן שלכן ביובל בעל קניין הגוף נחשב כ"מוחזק" בקרקע, אולם במציאות הרגילה הוא לא יחשב כ"מוחזק" בקרקע, וממילא אי אפשר להוכיח מדין היובל על דינים אחרים. ולמעשה צריך לומר שגם הגר"א מסכים לחילוק הזה, שאם לא כן לא מובן מדוע הוא ממשיך וכותב: "וה"ה לאידך דר"ל בב"ב קלו ב"? הרי הוא הוכיח את דבריו כבר מברייתא מפורשת. ומתוך כך שהוא צריך להביא ראיה גם מהגמרא בהמשך ניתן להבין שהראיה מהברייתא בגיטין אינה מספיקה, וזאת מכיוון שניתן לחלק בין יובל לדינים אחרים, ורק מהגמרא בהמשך ניתן להוכיח שאין לחלק חילוק שכזה.

ועוד ניתן לחלק ולומר, שהגמרא בגיטין אינה עוסקת אלא בקניין הפירות, ובכך חולקים שם רבי יוחנן וריש לקיש. לדעת רבי יוחנן קניין פירות הוא כקניין הגוף, ובעל קניין הפירות הוא הבעלים על הקרקע, וכשהוא מת הרי בעל קניין הגוף זוכה בקרקע בתורת ירושה, ולדעת

ריש לקיש קניין פירות אינו כקניין הגוף, ובעל קניין הגוף הוא הבעלים על הקרקע, ולכן כשבעל קניין הפירות מת אין בעל קניין הגוף זוכה בקרקע בתורת ירושה, שהרי היא הייתה שייכת לו עוד קודם לכן. ולגבי הדין הזה הביאה הגמרא את הברייתא. אולם ה"נימוקי יוסף" אינו עוסק בקניין הפירות אלא בקניין הגוף, ולגבי קניין הגוף לא ניתן להוכיח דבר מתוך הגמרא בגיטין, שהרי היא אינה עוסקת בקניין הגוף אלא בקניין הפירות, וייתכן שגם אם בעל קניין הפירות לא נחשב כ"מוחזק", מכל מקום בעל קניין הגוף ייחשב כ"מוחזק", ולכן ה"נימוקי יוסף" לא הוכיח ממנה את דבריו. ולפי זה מובן שהגר"א היה צריך להביא גם את הגמרא בהמשך בכדי להוכיח שמחלוקתם של רבי יוחנן וריש לקיש אינה רק לגבי קניין הפירות אלא גם לגבי קניין הגוף, וממילא גם הברייתא בגיטין אינה מתייחסת רק לקניין הפירות אלא גם לגבי קניין הגוף. אולם מהגמרא בהמשך כשלעצמה לא ניתן להביא הוכחה שהרי היא עוסקת במכר ולא בנטילה של פי שניים, וייתכן שגם אם יש לבעל קניין הגוף זכות למכור, מכל מקום הוא אינו נוטל פי שניים. ומה עוד שבמקרה של ה"נימוקי יוסף" מדובר שבעל קניין הפירות שומר לעצמו על זכות הפירות עד מותו, וייתכן שבמקרה כזה יש לו יותר כוח בפירות, ובעל קניין הגוף לא יקבל פי שניים.

אולם יש עדיין צורך להבין את עצם דינו של ה"נימוקי יוסף". ה"נימוקי יוסף" כותב ש"אם נתנו לאביהם קרקע מהיום ולאחר מיתת הנותן, ומת אביהם בחיי הנותן, בכור נוטל פי שנים, דגופא דארעא דאבוהון הוה, ואע"ג דלא אכל פירי, דומיא דא"י לחפר", ולכאורה לא מובן מה הוא הדמיון בין דין "מהיום ולאחר מיתתה" ובין חלוקת הארץ? הרי בחלוקת הארץ לא הייתה מציאות שבה לאחד היה קניין פירות ולשני קניין הגוף, והכנענים לא היו בעלי קניין הפירות בה, אלא הם היו גזלנים בעלמא. מתוך דברי ה"נימוקי יוסף" עולה שהוא סובר שכל עוד לא זכו בני ישראל בארץ ישראל היה לכנענים קניין פירות בארץ, ויש צורך להבין מהו המקור לכך. ולמעשה מצינו

שיעור עשרים ושלושה

ראשונים הסבורים כך. הגמרא בראש השנה שואלת: "עומר שהקריבו ישראל בכניסתן לארץ מהיכן הקריבוהו? אם תאמר דעייל ביד נכרי, 'קצירכם' אמר רחמנא ולא קציר נכרי", ומעירים על כך התוספות במקום: "ואע"ג דירושה היא להם מאבותיהם... מ"מ יש לו במה שזרע", והרא"ש כתב (בתוספותיו, ד"ה ולא קציר גוי) ש"יש לו חלק במה שזרע", ואם כן אנו רואים שהיה לכנענים חלק בפירות וכפי שהבין ה"נימוקי יוסף". אלא שיש ראשונים שהקשו כיצד אכן היה להם חלק בפירות? הרי אין לגוי קניין להפקיע מקדושת ארץ ישראל. אולם התוספות לא הקשו זאת, וצריך להבין מדוע אכן הם לא התקשו בכך. ונראה להסביר שלדעת התוספות אין זו קושיה מכיוון שהדין שאין לגוי קניין להפקיע מקדושת ארץ ישראל אינו אמור אלא לגבי דין תרומות ומעשרות וכדומה, שבו קיימת המחלוקת אם יש לגוי קניין להפקיע מקדושת ארץ ישראל או לא, אולם דין הקרבת העומר תלוי בקדושתה הכללית של ארץ ישראל, ולגבי קדושה זו לא הייתה כלל הוה אמינא שיהיה לגוי קניין להפקיע מקדושת ארץ ישראל, וממילא אין הדין הזה תלוי בשאלה אם יש לגוי קניין להפקיע מקדושת ארץ ישראל אם לאו, ולכן התוספות לא הקשו זאת.